

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
5-те видання, ""

За загальною редакцією доктора соціологічних наук,
професора В. М. Пічі

Видавництво ПП“Магнолія 2006”
Львів 2025

УДК 168. 522
ББК Ч 111
П 28

Відтворення цієї книги або будь-якої її частини заборонено без письмової згоди видавництва. Будь-які спроби порушення авторських прав будуть переслідуватися у судовому порядку.

Гриф надано Міністерством освіти і науки України

Рецензенти:

А.К. Бичко – доктор філософських наук, професор (м. Київ);

С.Л. Катаєв – доктор соціологічних наук, професор (м. Запоріжжя);

С.П. Павлюк – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України (м. Львів);

О.І. Копил – викладач культурології Львівського будівельного технікума (м. Львів).

П28 Петрушенко В. Л., Савельєв В.П., Повторєва С.М. та ін.

Культурологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. –4-те видання, стереотипне / За заг. ред. проф. В. М. Пічі – Львів: ПП “Магнолія 2006” 2025-359с.

ISBN 966-8340-44-2

Згідно з навчальною програмою, затвердженої Міністерством освіти і науки України, у посібнику вдало поєднано панорамне висвітлення культурологічної проблематики з чіткістю і послідовністю викладення основних понять і принципів. Розглянуто питання статусу “Культурології” як науки і навчальної дисципліни, проблеми сутності культури, співвідношення культури і цивілізації та провідні тенденції сучасного світового і вітчизняного культурного розвитку.

У зв’язку з достатньою популярністю викладу ця книжка може бути рекомендована не тільки студентам, але й тим, хто займається самоосвітою, цікавиться культурологічними знаннями.

**УДК 168. 522
ББК Ч 111**

© Петрушенко В. Л., Савельєв В.П.

Повторєва С.М. , 2025

© ПП "Магнолія 2006", 2025

ISBN 966-8340-44-2

Зміст

Переднє слово	6
ТЕМА 1. СПЕЦИФІКА КУЛЬТОРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ ..	10
1.1. Предмет, принципи, функції та методи культурології ...	11
1.2. Культурологічні знання, їх специфіка, функції та місце в культурології	25
1.3. Культурологія в системі гуманітарних та природничих наук	34
<i>Резюме</i>	36
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	36
ТЕМА 2. ГЕНЕЗА ПЕРВІСНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДСТВА ТА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	38
2.1. Первісна культура людства	40
2.2. Генеза української культури	47
2.3. Антична культура	52
2.4. Культура Середньовіччя і Відродження	68
2.5. Культура Нового часу	84
2.6. Особливості розвитку сучасної західної культури	91
<i>Резюме</i>	99
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	100
ТЕМА 3. СПІВВІДНОШЕННЯ КУЛЬТУРИ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЇ ..	102
3.1. Зв'язок культури та цивілізації в генетичному плані ...	103
3.2. Найбільш поширені підходи до визначення цивілізації. Вихідні ознаки цивілізації	109
3.3. Структурні зв'язки культури та цивілізації. Причини і наслідки можливих конфліктів між культурою та цивілізацією	120
<i>Резюме</i>	128
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	128
ТЕМА 4. ТЕХНІКА, КУЛЬТУРА, ПРИРОДА ЛЮДИНИ	130
4.1. Поняття техніки та її зв'язок із сутністю людини. Людина – світ – техніка	131

4.2. Особливості зв'язку техніки з культурою. Технічна складова культури та культурна складова техніки	140
4.3. Культура та техніка в перспективі майбутнього людства	146
<i>Резюме</i>	150
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	151
ТЕМА 5. АПОЛЛОНІЧНІ ТА ДІОНІСІЙНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	152
5.1. Походження понять аполлонічного і діонісійного в давньогрецькій міфології	154
5.2. Проблема аполлонічного і діонісійного в культурі	159
5.3. Розробка співвідношення аполлонічного і діонісійного у філософії мистецтва Ф. Ніцше. К. Г. Юнг про психологічні причини цих явищ у культурі	163
5.4. Прояви аполлонічного і діонісійного в українській культурі	176
5.5. Аполлонічні і діонісійні аспекти культури постмодерну	182
<i>Резюме</i>	192
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	193
ТЕМА 6. КРИЗОВІ ЯВИЩА В КУЛЬТУРІ	195
6.1. Культура як проблематичне явище	196
6.2. Форми деструктивних чинників у розвитку культури ..	201
6.3. Сучасні процеси глобалізації та культурна самоідентифікація	208
<i>Резюме</i>	211
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	211
ТЕМА 7. КУЛЬТУРА. КОНТРКУЛЬТУРА. СУБККУЛЬТУРА ..	213
7.1. Складність феномену культури. Поняття субкультури ..	214
7.2. Контркультура та її прояви в суспільстві	220
7.3. Проблема молодіжних субкультур	222
<i>Резюме</i>	226
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	227

ТЕМА 8. РОЛЬ КУЛЬТУРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	228
8.1. Походження поняття “культурна орієнтація” і його зміст ..	229
8.2. Культурні орієнтації в різних типах культур	233
8.2.1. Культурні орієнтації Китаю	233
8.2.2. Культурні орієнтації Індії	239
8.2.3. Арабо-мусульманські культурні орієнтації	246
8.2.4. Християнські культурні орієнтації	253
8.3. Глобальні культурні орієнтації сучасного світу. Їх вплив на культуру України	261
<i>Резюме</i>	264
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	265
ТЕМА 9. ІДЕЯ РІВНОПРАВНОСТІ КУЛЬТУР У СУЧАСНОМУ СВІТІ	266
9.1. Формування уявлень про рівність та рівноправність етнічних культур	267
9.2. Концепції нерівноправності культур та їх критичний аналіз	285
9.3. Розуміння рівноправності культур в добу постмодерну ...	295
<i>Резюме</i>	299
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	300
ТЕМА 10. ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	301
10.1. Поняття ідентичності. Механізми ідентифікації	302
10.2. Історичні форми розвитку культурної ідентичності	313
10.3. Вияви та типологія сучасних форм культурної ідентичності	319
<i>Резюме</i>	323
<i>Запитання для роздуму, самоперевірки, повторення</i>	324
Короткий термінологічний словник	325
Теми рефератів	351
Список використаної та рекомендованої літератури	354

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

В Україні “Культурологія” зовсім нещодавно увійшла в перелік обов’язкових навчальних дисциплін державного освітнього стандарту. Сьогодні вона викладається в усіх вищих навчальних закладах – академіях, університетах, інститутах, коледжах, технікумах тощо. Її попередницею, як відомо, була навчальна дисципліна “Теорія та історія світової і вітчизняної культури”, яка виконала свою освітню функцію, однак не змогла сформуватися у нормативну базову дисципліну, по-перше, через складність розвитку самого українського суспільства, по-друге, через широку палітру навчальних форм (в одних випадках це були тільки лекції, в інших – тільки практичні заняття, в третіх – відвідування музеїв і концертів, в четвертих – читання авторських спецкурсів тощо).

Увівши в свої навчальні програми курс “Культурологія”, вищі навчальні заклади постали перед проблемою учбово-методичного забезпечення цієї дисципліни. На жаль, на сьогодні видано лише декілька вітчизняних навчальних посібників з культурології, до того ж незначним тиражем. Тому викладачі часто замість теоретичного курсу “Культурологія” продовжують читати курс “Теорія та історія світової і вітчизняної культури”.

Пропонований посібник є однією з перших колективних спроб визначити науковий статус, предмет і об’єкт культурології, її структуру і функції, специфіку культурологічного знання, місце культурології в системі гуманітарних та природничих наук.

Значне місце в ньому відведене питанням генези первісної світової і вітчизняної культури, співвідношенню культури та цивілізації, техніки, культури та природи людини, визначенню аполлонічної та діонісійної засад європейської культури.

З позицій сучасної культурологічної науки в посібнику з’ясовуються проблеми типології культури, кризові явища в культурі, співвідношення культури, контркультури та субкультури.

Особливе місце в посібнику займають питання про роль культурних орієнтацій у розвитку суспільства, ідея рівноправності культур в сучасному світі, поняття культурної ідентифікації тощо.

Готуючи до другого видання цей посібник, ми не прагнули викла-

сти в ньому все, що відомо про культуру (культури) або про культурологію. Та це й неможливо. Хоча культурологія – відносно молода наукова дисципліна, тим не менше, в ній накопичено великий обсяг знань. Тому акцент в посібнику зроблений не на розвитку самої дисципліни, а на зміні глобальних парадигм бачення культури. Зміна ж парадигми – це щось більше, ніж шерег (перебіг) теорій і концепцій, які висувалися тими чи іншими авторами. Зміна парадигм – це зміна відношення до об'єкта вивчення, яке передбачає зміну дослідницьких методів, цілей дослідження, кута зору на предмет дослідження з будь-якої дисципліни.*

Сучасне навчальне видання, у т. ч. з культурології, мабуть, повинне вчити не знанням, а мисленню і здібностям. Воно покликане, по-перше, допомогти викладачеві та студенту увійти і пірнути в реальність культурологічної роботи та озброїти його засобами для орієнтації і діяльності в цій реальності, виробити культурологічне мислення, з'ясувати логіку культурної комунікації.

Тому немає сенсу викладати культурологічні теорії або уявлення самі по собі, як якусь інформацію. Доцільніше, на нашу думку, окреслити основні підходи і методи, які створюються і використовуються в культурології, охарактеризувати їх призначення і межі, дати своєрідний путівник для орієнтації в культурології як неоднорідній складній дисципліні.

Посібник покликаний сприяти формуванню у студентів сучасного вербального апарату мислення, розкрити методологію організації наукового пошуку, зорієнтувати в сучасних тенденціях розвитку культури. Матеріал побудовано таким чином, щоб сформувати особистісне ставлення до культури, внутрішню потребу збагачувати свій культурний рівень, свою особистість.

Особливістю посібника є те, що в ньому, крім оптимально висвітлених питань, кожна тема починається з преамбули, де акцентується увага на актуальності теми, з визначення, що повинен знати і вміти студент після засвоєння матеріалу цієї теми, якою має бути логіка викладення і вивчення матеріалу, а також

* Під парадигмою розуміють систему наукових уявлень, методів, які підтримуються певним науковим співтовариством. Необхідна умова зміни парадигми – не тільки створення нових уявлень і методів, але й формування нового співтовариства науковців, які повірили у новий підхід і тому критикують або відкидають стару парадигму.

ключових понять та термінів, які слід засвоїти студентам.

У посібнику поєднано певну оригінальність авторського погляду з аналізом основних тем, що цікавлять сьгодні людей, студентську молодь. У ньому немає надмірного цитування. Втім, у книзі викладено ідеї та відкриття, взяті з переднього краю цієї науки. Автори широко використали як свої власні напрацювання з культурології, так і публікації (підручники, навчальні посібники, наукові монографії та статті, словники і довідники) вітчизняних і зарубіжних культурологів.

З метою концентрації уваги студента в посібнику вживаються умовні позначення (*, ♡, >, ⇨ та ін.), широко застосовується наочно демонстративний матеріал (фотографії, схеми, рисунки, таблиці тощо), що значно поліпшує зорове сприйняття тексту. В кінці кожної теми подаються резюме, питання для роздуму, самоперевірки та повторення.

Оригінальне komponування тексту посібника забезпечує використання повного комплексу основних методів навчання: словесного, наочного і практичного; дає можливість безконтактного (самостійного) вивчення культурології як навчальної дисципліни, полегшує засвоєння програмного матеріалу, дозволяє викладачеві застосувати інноваційні методи навчання.

У кінці книги міститься довідковий розділ: теми рефератів, короткий термінологічний словник, список використаної та рекомендованої літератури.

Ретельне та вдумливе опрацювання студентами історико-теоретичного матеріалу посібника дасть змогу отримати їм необхідні знання з культурології як нормативної дисципліни, а також може стати імпульсом для подальших самостійних заглиблень у животворне море світової культурологічної думки.

За цінні критичні зауваження і пропозиції ми вдячні рецензентам цієї книги: доктору філософських наук, професору А. К. Бичко, доктору соціологічних наук, професору С. Л. Катаєву, доктору історичних наук, професору, члену-кореспонденту НАН України С. П. Павлюку та викладачеві культурології Львівського будівельного технікума О. І. Копил, які сприяли значному поліпшенню змісту та структури посібника.

Книга підготовлена авторським колективом – викладачами

Переднє слово

культурології вищих навчальних закладів Києва, Харкова і Львова. Її авторами, зокрема, є: доктор філософських наук, професор В. Л. Петрушенко (Національний університет “Львівська політехніка”) – теми 3, 4, 6; кандидат філософських наук, доцент С. М. Повторєва (Національний університет “Львівська політехніка”) – теми 2 (§ 2.1 – 2.2), 8, 9; кандидат філософських наук, доцент В. П. Савельєв (Львівська філія МАУП) – тема 5; кандидат філософських наук, доцент Н. М. Мадей (Львівський національний університет ім. І. Франка) – теми 7, 10; доктор філософських наук, професор В. М. Піча (Українська академія друкарства) – тема 1 (у співавторстві), переднє слово, короткий термінологічний словник, список використаної та рекомендованої літератури; кандидат історичних наук, доцент М. С. Кравець (Львівський державний лісотехнічний університет) – тема 1 (у співавторстві); доктор соціологічних наук, професор Є. А. Подольська; В. Д. Лихвар; К. А. Іванова (Харківська національна фармацевтична академія) – тема 2 (§ 2.3– 2.6); кандидат історичних наук, доцент Л. А. Пинда (Львівський національний аграрний університет) – тема 2 (§ 2.1 – у співавторстві).

Доктор соціологічних наук, професор В. М. Піча

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Віктор Леонтійович Петрушенко
Микола Степанович Кравець
Наталія Мирославівна Мадей
Світлана Михайлівна Повторєва
Єлізавета Ананьєва Подольська
Віктор Петрович Савельєв
Любов Арсентівна Пинда
Володимир Маркович Піча

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Керівник видавничого проекту В. М. Піча

Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. арк. 20,87

ПП "Магнолія 2006" м. Львів, 79053,
Україна, Перфецького 11 А
тел.+380503701957
e-mail: magnol06@ukr.net
<https://magnolia.lviv>.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції; серія ДК № 2534 від 21.06.2006 року, видане Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.

Віддруковано у поліграфічному центрі ПП "Магнолія 2006"